

Universität Potsdam

אדמיאל קוסמן

שירה ארמית-ארצישראלית: קריאה בספר "שירת בני מערבא"

Review by Admiel Kosman on

**Michael Sokoloff and Joseph Yahalom, Jewish
Palestinian Arameic Poetry from Late Antiquity
- Critical Edition with Introduction and
Commentary (Publications of the Israel Academy
of Sciences and Humanities [Hebrew])**

אדמאל קוסמן

שירה ארמית-ארצישראלית: קריאה בספר "שירת בני מערבא"

Review by *Admiel Kosman* on

**Michael Sokoloff and Joseph Yahalom, Jewish Palestinian
Arameic Poetry from Late Antiquity - Critical Edition
with Introduction and Commentary (Publications of the
Israel Academy of Sciences and Humanities [Hebrew])**

Universität Potsdam 2011

Dieses Werk ist unter einem Creative Commons Lizenzvertrag lizenziert:
Namensnennung - Keine kommerzielle Nutzung - Weitergabe unter gleichen Bedingungen
3.0 Deutschland

Um die Bedingungen der Lizenz einzusehen, folgen Sie bitte dem Hyperlink:
<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/3.0/de/>

Online veröffentlicht auf dem Publikationsserver der Universität Potsdam

URL <http://pub.ub.uni-potsdam.de/volltexte/2011/5320/>

URN [urn:nbn:de:kobv:517-opus-53207](http://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:kobv:517-opus-53207)

<http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:kobv:517-opus-53207>

Review by *Admiel Kosman* on:

Michael Sokoloff and Joseph Yahalom, Jewish Palestinian Arameic Poetry from Late Antiquity - Critical Edition with Introduction and Commentary (Publications of the Israel Academy of Sciences and Humanities [Hebrew])

אדמיאל קוסמן

שירה ארמית-ארצישראלית: קריאה בספר "שירת בני מערבא"

השירים המקובצים בספר

קובץ השירים שבספר "שירת בני מערבא"¹, שראה אור לא לפני כמה שנים, לא זכה להדים הראויים לו.² כדאי אפוא להציג חיבור זה באופן מסודר לפני קהל שוחרי השירה. יוסף יהלום ומיכאל סוקולוף אספו בקובץ זה למעלה משישים שירים אנונימיים שנכתבו בארמית בתקופה שזו עוד שימשה כשפת דיבור, שמהוים עתה עם קיבוצם יחד עדות משמעותית ליצירה העממית החיה בקרב הקהילות היהודיות של אותם ימים. העורכים מצאו את השירים הללו בקטעי קלף ופפירוסים מהגניזה הקאהירית, והוסיפו לכך שירים ששוקעו במחזורים של בני אשכנז, רומניה ורומא, וארבעה קטעי פיוט ששובצו בתרגום הארמי הידוע בכינוי "תרגום שני למגילת אסתר". מבחיה שיטתית חשוב להדגיש כי איסוף השירים הללו לספר אחד אינו מלמד שהיה ביניהם איזשהו קשר אי-פעם,³ חיבורם יחד בקובץ זה אינו אלא משום שאיתרע מזלם של עשרות שירים ארמיים אלו, והם זכו לשרוד בדרך זו או אחרת - ומאחר שהמלקטים זיהו את אופיים העממי הם צירפו אותם זה לזה והציגום יחדיו בספר זה שלפנינו.

אוסף זה מעמיד אותנו לראשונה בבהירות רבה בפני עובדה שהיתה ידועה זה מכבר

¹ שירת בני מערבא: שירים ארמיים של יהודי ארץ-ישראל בתקופה הביזנטית, הוצאת האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, ירושלים תשנ"ט.

² בתחום המחקר ראו אור הביקורות הללו: אביגדור שנאן, פוק חזי מאי עמא זמר, פעמים 85, תשס"א, עמ' 188-193; מאיר בר-אילן, פיוטים ארמיים מארץ-ישראל ואחיזתם במציאות, מהות כג (תשס"ב), עמ' 188-167; שמואל פסברג, שירת בני מערבא, לשוננו סד, א-ב (תשס"ב), עמ' 164-157.

³ ראו דברי המחברים בעמ' 8.

לחוקרים, אך איש לא עמד על היקפה קודם לכן - שלצד הפיוט המסוגנן של השכבה האינטלקטואלית המלומדת התקיימה בארץ-ישראל ובסביבותיה גם שירה לא-ליטורגית, שהיתה כתובה בלשון הקרובה ללשון הדיבור הארמית של אותם ימים.⁴ השירה העממית יועדה אל קהל שונה שכלל כנראה גם נשים,⁵ והיא מובחנת מזו המסוגנת ברובד המילולי וברובד התוכני.

ברובד המילולי נמצא בה שימושי-מילים זרים, שאינם מקובלים בקרב הלמדנים, כך לשם דוגמא, נמצא בשירים הללו את הכינוי "קיריס" (האדון) לאל – כינוי ששימש את היהודים דוברי היוונית, אך אינו מופיע כלל בספרות המדרשית ובפיוט העברי.⁶

גם ברובד התוכני ניכר מיד השוני בין שירים אלו לפיוט המסוגנן, שכן שירים אלו מכילים רעיונות, דרכי התבוננות ותפישות עולם שאינן מקובלות כלל על העולם הלמדני. דוגמא בולטת לדבר נמצא בדרך התיאור של אחד השירים את משה רבינו כבעל "קרניים" – קרניים כפשוטן, שנועדו כדי לנגח בהם את המלאכים. ולשם מה נזקק משה לקרניים אלו? השיר מוסיף ומספר כי משה נזקק להם במהלך מאבקו על חיתוך האבן מכסא הכבוד של האל כדי לבנות מאבן ספיר זו את הלוחות. המלאכים נלחמים במשה ומבקשים למנוע ממנו ביצוע משימה זאת, ברם הם יראים מכוחו הגדול; הם כבר שמעו שהוא היכה בעבר במטהו את הסלע וגבר עליו, ועתה הוא מאיים להורגם: "...עד שאנגח את גוויתכם!"⁷

זריות אלו גרמו לכך ששירים קדומים אלו נראו לעיתים כל כך משונים בתכניהם לדרך המחשבה הלמדנית עד שאין להתפלא – כפי שמעירים המהדירים במבוא - שכשבוחנו את גלגולי הנוסח שעברו חלק מפיוטים אלו שזכו להיכנס מאוחר יותר אל המחזוריים ומוצאים כי מה שלא נראה היה "מתאים" שוכתב מחדש.⁸

לאיסוף ראשוני זה צירפו המלקטים מבוא מקיף בן ארבעה פרקים המוסר פרטים על אופן עבודתם, על תכני השירים, על סוגי הכתיבה השונים של פיוטים אלו, על המקצב, החריזה והתחביר של שירים אלו, על שימושה של הלשון הארמית בפי הדוברים. כן

⁴ שם, עמ' 33.

⁵ שם, עמ' 22.

⁶ שם, עמ' 42-43.

⁷ שם, עמ' 118 שורה 15. וראו שם עמ' 40-42 לעניין זה. לעניין זה ראו הדיון של מיכאל סוקולוף עם יעקב גרטנר בתוך: דוד אלגביש (עורך), מפירות האילן, רמת-גן תשנ"ח, עמ' 278-280.

⁸ כך למשל כנגד האלימות של משה בהרמת הקול המופיעה בנוסח הקדום - "תוקן" הרושם במחזור ויטרי בו הפך משה לבעל תחנונים ותפילה, ראו שם עמ' 40.

צירפו המהדירים למבוא אוסף בירורים מילוניים שונים שנערכו על-ידם אגב הקריאה בשירים אלו.

שירים ארמיים-עממיים אלו המופיעים בספר זה לפנינו במקובץ ישמשו מעתה חומר רב-עניין למחקרים מכיוונים שונים, מצדדי הלשון והתחביר, מצדדים היסטוריים וסוציולוגיים הקשורים לחיי הקהילה היהודית, ומצד העיון התלמודי שיגלה עניין במסורות וגרסאות אגדיות ששירים אלו מרמזים אליהם; אך אין ספק שרבים גם ימצאו בהם עניין כיצירות ספרותיות בעלות-ערך כשלעצמן.

על מסורות האגדה הקדומות

ברצוני להאיר בקצרה זוית אחת רבת תועלת שמצאתי בעיוני בספר זה, והיא זו הנוגעת למחקר המסורות הפרשניות הרבניות.

תרומתו של ספר זה בהצגה מסודרת של שירים רבים שלא נמצאו בהישג יד עבור הציבור הרחב היא בשני תחומים: התחום האחד הוא הוא פנימי יותר. במישור זה ניתן למצוא בשירים רבים שכונסו בספר מסורות פרשניות מעניינות, ולעיתים גם להסתייע בהם כדי למקם פרשנויות שנחשבו עד עתה למאחרות קדומות יותר. התחום השני הוא המשווה בין הפרשנות הרבנית ובין הפרשנות החיצונית, שברובה היתה שייכת לעולם היהודי-הלניסטי.

אציג כאן דוגמאות אחדות המסייעות להבין את תרומתו של הספר לשני התחומים הללו. באשר לתחום הראשון אציג כאן הערה פרשנית אחת שעלתה על ליבי תוך כדי עיון בשיר מס' טז "אית לי חד טליא"⁹ שיועד לחג השבועות.¹⁰ בשיר זה, הדוברת, אשת פוטיפר,¹¹ מספרת שהיא קנתה אות יוסף מן הערבים.¹² ברם,

⁹ על חשיבותו של שיר זה להבנת דרך השתלשלות המסורות הפרשניות סביב פרשת יוסף ואשת פוטיפר ראו דיונו המאלף של

James L. Kugel, In Potiphar's House, New York 1990, pp. 28-65.

¹⁰ הטעם לשיבוצו של מנהג זה קשור כנראה בעובדה שבשבועות חג מתן תורה ניתן דגש לעשרת הדברות ובהם גם האיסור "לא תנאף".

¹¹ זוית הראייה הנשית של השיר היא מעניינת למדי ונדירה ביותר בטקסטים היהודיים העתיקים, וראו בקשר לכך הדיון של יאיר זקוביץ, שיר השירים עם מבוא ופירוש, תל-אביב תשנ"ב, עמ' 11-14; Yair Zakovitch, The Song of the Songs - Introduction and Commentary, Am Oved, Tel Aviv 1992, pp. 11-14 (Hebrew).

¹² בשורה 2.

פרט אחרון זה מעורר שאלה פרשנית. כידוע, לפי המסופר במקרא אמר יהודה לאחיו: "לכו ונמכרונו לישמעאלים" (לו, כז). אך בהמשך (פסוק כח) נאמר: "ויעברו אנשים מדיינים סוחרים, וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור וימכרו את יוסף לישמעאלים בעשרים כסף, ויביאו את יוסף מצרימה". והלאה מזה (בפסוק לו) נאמר: **והמדיינים** מכרו אתו אל מצרים, לפוטיפר סריס פרעה שר הטבחים". ברם, בכך לא נסתיים המבוכה הפרשנית, כיון שהאמור הלאה מכך (לט, א) מסבך את הדברים עוד יותר: "ויוסף הורד מצרימה, ויקנהו פוטיפר סריס פרעה שר הטבחים, איש מצרי, **מיד הישמעאלים** אשר הורידוהו מצרימה".

האחים חשבו אפוא למכור את יוסף לישמעאלים, אך משום מה דווקא מדיינים סוחרים העלו אותו מן הבור ומכרוהו לישמעאלים בעשרים כסף, והנה לבסוף נאמר כי דווקא המדיינים מכרוהו לפוטיפר! ואם לא די בכך, נאמר לנו בראש פרק לט שפוטיפר קנה את יוסף מן הישמעאלים שהורידו אותו למצרים!

כיצד התמודדו פרשני האגדה עם בעייה זו? נדמה שבחומר האגדי שלפנינו נמצא שני כוונות פרשניות: האמורא הארצישראלית רבי יודן הציע לפתור בעייה זו בדרך פרשנית מרחיבה: האחים מכרו אותו לישמעאלים, אלו מכרוהו לסוחרים, הסוחרים מכרו אותו למדיינים, והמדיינים מכרו אותו למצרים.¹³ לעומת זאת, לפי פירוש אחר המובא במדרש שעריכתו מאוחרת בהרבה, מדרש "שכל טוב"¹⁴: האחים מכרו אותו לסוחרים והסוחרים לישמעאלים, הישמעאלים למדיינים והמדיינים לפוטיפר.

ברור, על כל פנים, שהפייטן שלנו לא כתב את הדברים לפי שתי שיטות אלו. על פי איזו דרך פרשנית הניח אם-כן פייטן זה שאשת פוטיפר קנתה את יוסף מהערבים? עולות בדעתי אפוא שתי אפשרויות: אפשר שהפייטן שלנו למד זאת מהכתוב בראש פרק לט כי פוטיפר קנה את יוסף מן הישמעאלים, והתעלם מן הכתוב האחר (לו, לו) שפוטיפר קנה אותו מן המדיינים. אך אפשר גם שידע על קושי זה ופירש כמו כמה מפרשני הפשט המאוחרים יותר¹⁵ שסברו כי הישמעאלים הם המדיינים הם הסוחרים - ולא הבחין הכתוב

¹³ בראשית רבה פרשה פד, מהדורת תיאודור-אלבק עמ' 1028. על הצעה זו ראו תמיהת מנחם מנדל כשר, תורה שלמה, ו, ירושלים תשנ"ב, עמ' 1441.

¹⁴ מדרש שכל טוב, מהדורת שלמה בובר, ברלין תר"ס, לבראשית לו, לו, עמ' 222. מדרש שכל טוב נערך ע"י רבי מנחם בן שלמה בשנת 1139, כפי הנראה באיטליה, ראו הקדמת בובר שם עמ' 10-11.

¹⁵ "בכור שור", ראבי"ע, רד"ק (ראו דבריו לשופטים ח, כד), רשב"ם, רלב"ג, אברבנאל ורבי יצחק עראמה בספר העקדה. וכן היא דרכם של רבים מחוקרי המקרא החדשים:

ביניהם.¹⁶

מדוגמא זו עצמה שהובאה עתה ניתן גם להכיר בתרומתו של הספר לתחום השני בחקר ספרות המדרש. הפייטן שלנו הרי קובע, כאמור, כי אשת פוטיפר היא זו קנתה את יוסף מן הערבים, ברם, במקרא נאמר שפוטיפר בעלה קנה אותו. במדרשי האגדה לא מצאתי עמדה שכזאת, אך מצאתיה דווקא בספר החיצוני "צוואת השבטים", ב"צוואת יוסף" (טז, א-ו). שם מסופר שאשת פוטיפר ביקשה מבעלה שיקנה את יוסף העבד מיד הישמעאלים, מיד לאחר שהיא ביררה ומצאה כי הם מעוניינים למוכרו.¹⁷ בפיוט זה מספר יוסף - הדובר בקטע זה - כי בראשונה קרא "רב הטבחים לישמעאלים ויבקש לקנות אותי, וכאשר לא נאות למחיר וילך (=פוטיפר)". ולאחר שפוטיפר זנח עיסקה זאת כיוון שהמחיר הנקוב היה גבוה מדי לטעמו ארעו המאורעות אלו:

...הסריס הודיע לגברתו אחרי אשר נסה אליהם דבר, כי דורשים הם מחיר רב בעבד. ותשלח סריס אחר לאמר: אף-אם שתי ככרי זהב ידרשו תנו להם, אל תחשכו זהב, רק קנה את הנער והביאהו אלי. וילך הסריס ויתן להם שמונים שקלי זהב ולמצרית הגיד כי מאה נתן. ואנכי ידעתי ואחריש, למען לא יכלם הסריס (שם, טז, ג-ו).

ונדמה שאף בהמשך ניכרת השפעה זו של האמור בספר חיצוני זה על הפיוט שלפנינו. אשת פוטיפר אומרת בפיוט שלפנינו כי

ראו על כך:

Gordon J. Wenham, Genesis 16-50, in: David A. Hubbard and Glenn W. Baker (ed.), World Biblical Commentary, vol. 2, World Books Publishers, Dallas 1994, pp. 354-355.

לדיון נוסף ראו: נחמה ליבוביץ, עיונים בספר בראשית בעקבות פרשנינו הראשונים והאחרונים, הסוכנות היהודית, ללא ציון שנה ומקום, עמ' 279-288. לפי ספר היובלים נמכר יוסף ע"י אחיו לישמעאלים ואלו הפקידוהו אצל סוחר מצרי, וממנו נקנה יוסף ע"י פוטיפר (ראו: צוואת השבטים, צוואת יוסף, יא, ה וכן: טז, א-ו).

¹⁶ ושם מחבר שיר זה החזיק בעמדה דומה לזו של הרמב"ן (בפירושו לבראשית שם, לז, כה). הרמב"ן סבור שהמדיינים היו הסוחרים בעלי השיירה, והם שכרו את הישמעלים כעוזרים עם גמליהם. לכן פעם מזכירים את המדיינים שסחרו ביוסף ומכרוהו לפוטיפר לבסוף, ופעם מזכירים את עובדיהם, הישמעאלים, שבפועל משכו את יוסף מן הבור והורידוהו על גמליהם למצרים, ואף מסרוהו לידי פוטיפר. ברם, אין ביניהם הבדל עקרוני כלל, ומדובר באותה שיירה שהורידה את יוסף למצרים ומכרה אותו שם.

¹⁷ זהו כמדומני פירוש הנאמר שם בכז, ב: "והיא שלחה מיד סריס אל הישמעאלים ותחפוץ לקנותני".

דמותו (=של יוסף, היא כמו) של מלך ודיבורו של חכם, דופי אין בו, אלא כבן מלכים הוא.

ובצוואת השבטים נאמר כמה פעמים שחזותו של יוסף היתה אצילה, וכולם חשדו בו שאינו עבד אלא איש רם יחש שנגנב ונמכר.¹⁸

והרהור נוסף, שיש לצרף לקודמיו: בפיוט זה מתלוננת אשת פוטיפר כי יוסף גורם לה שתינטל בינתה מרוב יופיו (שורה 14).¹⁹ ובצוואת השבטים נאמר על אשת פוטיפר שמרוב תשוקתה ליוסף נשתנו פניה, וכשיום אחד היא רצה אל יוסף, כאשר בעלה שהה מחוץ

¹⁸ כך מסופר שהישמעאלים הסוחרים שאלו את יוסף "העבד אתה?" ויוסף במענהו שיקר וסיפר שהוא עבד יליד בית, כיון שלא רצה להאשים בעקיפין את אחיו בגניבת נפש ומכירתה. ואולם, האיש החשוב שבין הישמעאלים הגיב כנגד דברי יוסף אלו: "לא עבד אתה, כי כן תעיד גם חזותך" (ראו שם, יא, ב-ד). גם פוטיפר - אליו מובא יוסף - אינו מאמין לו שהוא עבד וחושד בו שהוא איש חופשי שנגנב (שם, יג, ז-ט), ועל כן ציווה ליסרו בשוטים. אשת פוטיפר שצפתה בכך ניגשה אל בעלה ואמרה לו: "למה תאסר בזקים נער לקוח בשבי מגזע היחש, ועליך להוציאו לחפשי ולשמרו" (שם, יד, ג), לבסוף גילו הישמעאלים את מוצאו: "ויבאו אלי ויאמרו אלי מה הדבר אשר אמרת עבד אתה, והנה ידענו כי בן אתה לאיש גדול בארץ כנען" (שם, טו, ב). ועוד נאמר שם כי היה נופך מיוחד של חן על מראהו של יוסף, כיוון שהרבה לצום, וכידוע "יצוק חן על פני כל הצמים למען ה'" (שם, ג, ד), וכן אומרת אשת פוטיפר כי "חסד מן השמים נסוך עליו" (שם, יב, ג).

¹⁹ אגב כך ראוי להעיר כי במקורות חז"ל מעטים מאוד תיאורי ההתאהבות, ונדמה שדווקא זוית הראייה הנשית שנוקט מחבר הפיוט שלנו - בקטעים שבהם הדוברת היא אשת פוטיפר - מאפשרת לו חופש תיאורי שאינו מקובל כל כך לגבי עולמם הרגשי של גברים. על ייחוס התאווה המינית המופלגת דווקא לנשים בספרות האגדה ראו א"א הלוי, ערכי האגדה וההלכה לאור מקורות יוניים ולאטיניים, ד, תל-אביב 1982, עמ' 206 אות יז; עמ' 198-199 אותיות א-ד; ועמ' 303 אות יג; וראו כמו כן:

Michael L. Satlow, *Tasting the Dish - Rabbinic Rhetorics of Sexuality*, Scholars Press, Atlanta 1995, pp. 158-159;

מדרש מעניין הנוגע לעניינו, המשווה בין התביעה המינית הישירה והמפורשת של אשת פוטיפר "שכבה עמי" מול הרמיזה המעודנת "ופרשת כנפך" של רות ראו בראשית רבה פרשה פז (תיאודור-אלבק עמ' 1065): "ותאמר שכבה עמי (בראשית לט, ז) - אמ' ר' שמואל בר נחמן ארורים הן הרשעים, להלן 'ופרשת כנפך על אמתך' (רות ג ט), אבל זו כבהמה 'שכבה עמי'", וראו על כך גם מ"מ כשר, תורה שלמה חלק ו, עמ' 1490, לבראשית לט, ז אות נד; והשוו זאת למה שהעיר דויד ביאל, ארוס והיהודים, תל-אביב 1992, עמ' 284-383, על התייחסות לכך בתקופה המודרנית בשאלות ותשובות רבניות. על ההתאהבות כגורם בחירה במסורת היהודית ראו: אברהם שטאל, אהבה כגורם בבחירת בן הזוג בהיסטוריה, בספרות ובפולקלור, בתוך: בתוך יששכר בן עמי ודב נוי, פרקים בחקר מנהגי חתונה, מאגנס, ירושלים תשל"ד, עמ' קכה-קלו.

לבית ומאיימת ברוב מצוקתה להתאבד: "אחנק או אתנפל אל בור אם לא תחפוץ לשכב עמי" (שם, ז, ג) - יוסף מבין אז כי "רוח בליעל הרגיזה" (שם, שם, ד), וגם כשהיא אוחזת בבגדו הוא מבין שזאת רוח שגעון (שם, ח, ג).

האם יש מקום לומר לאור עיון ראשוני זה בשיר "אית לי טליא" שהפייטן שלנו הכיר מקורות חיצוניים אלו?

המהדירים לא עמדו במבוא באופן מסודר ומקיף על שאלה זו, אף שהיו בהחלט ערים לה.²⁰ מכל מקום שאלה זו על מהות הקשרים הסמויים שבין מקורות האגדה בפיוטים ובמדרשים המאוחרים ובין המסורות החיצוניות היא מן השאלות הנכבדות שעדיין לא זכו לבירור מקיף במחקר המודרני,²¹ ובספר זה המכנס אל תוכו אוצר גדול ונכבד של פיוטים ארמיים עממיים שכוחים אולי נמצא אחד המפתחות לפתרון שאלה זו ואחרות בתחום האגדה שבודאי יעסיקו את המעיינים בשאלות אלו בשנים הקרובות.

²⁰ ראו דבריהם בעמ' 41. יש לציין שאף בהערותיהם לשיר זה ציינו במקום אחד מקור חיצוני כמקור דרשני לנאמר בפיוט שלנו. בשורה 17 נאמר: "נועלת אני אותך בתוך ארמוני" - והמחברים ציינו כמקור לכך רק את ספר היובלים לט, ט: "ותחזיקהו בתוך הבית לאלצו לשכב אתה, ותסגר דלתות הבית...וישבר הדלת וינס החוצה מפניה".

שאלה נוספת שלא נידונה על ידי העורכים, אך תשמש בודאי נושא למחקרים בעתיד היא באשר לזיקה שבין התרגומים הארמיים לפיוטים הללו. ראו על כך: שנאן (לעיל הע' 2), עמ' 192-193.

²¹ אף שבאופן מפורז מעירים על כך חוקרים שונים כבדרך אגב. כך לדוגמא ראו הערת מנחם קיסטר, עיונים באבות דר' נתן - נוסח, עריכה ופרשנות, ירושלים תשנ"ח, עמ' 177 הע' 301 על מסורות שחדרו לספרות חז"ל בתקופה מאוחרת ומקורן בספרים החיצוניים; ועל כך שהיתה בבית מדרשו הטברייני של רבי יוחנן היכרות מסויימת עם דעות המצויות בספרים החיצוניים. ראו מנחם אלון, המשפט העברי, ב, ירושלים תשמ"ח, עמ' 845-846. וראו הדיון של קוגל (לעיל הע' 7) על המקורות החיצוניים והשפעתם על המדרש המאוחר בקשר למקרה אשת פוטיפר וחברותיה.